

Interventie

!JES het burgproject

Erkenning

Erkend door Deelcommissie jeugdzorg en psychosociale/pedagogische preventie d.d 04-11-2016

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Tineke van den Berg (mei 2016).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving '!JES het brugproject'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Samenvatting	4
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep.....	9
1.2 Doel.....	11
1.3 Aanpak.....	12
1.4 Ontwikkelgeschiedenis	18
1.5 Vergelijkbare interventies	19
2. Onderbouwing	22
3. Uitvoering.....	29
Vorbereiding	32
Afrondend gesprek met ouders en kind	32
4. Onderzoek.....	33
5. Aangehaalde literatuur	35

Samenvatting

Doelgroep

De doelgroep van !JES het brugproject wordt gevormd door kinderen van 8 tot 12 jaar die zich in de periode rond de scheiding van hun ouders bevinden. De intermediaire doelgroep is de beide ouders.

Doel

!JES het brugproject is een preventieve training en heeft als hoofddoel kinderen te leren omgaan met de gevolgen van de echtscheiding van hun ouders zodat zij zich leeftijdsadequaat kunnen blijven ontwikkelen. De nadelige effecten van het meemaken van een scheiding, zoals het ontwikkelen van emotionele en/of gedragsproblemen, worden voorkomen.

Aanpak

!JES het brugproject is een preventieve training. Ouders worden betrokken bij de interventie.

Kinderen en ouders krijgen informatie en leren vaardigheden aan die zij nodig hebben in de situatie die door de scheiding is ontstaan. Zij leren daardoor samen vorm te geven aan deze nieuwe situatie.

De kinderen komen zeven keer in een groep (6-8 kinderen) bij elkaar. Zij krijgen informatie over wat hen te doen staat tijdens de periode van de scheiding. Zij leren bijvoorbeeld om te gaan met hun (nieuwe) gevoelens en leren vaardigheden aan om te vertellen wat voor hen belangrijk is. Er wordt speels en praktisch gewerkt. De metafoor van de brug loopt als een rode draad door het programma. De brug symboliseert voor de kinderen de verbinding tussen de huizen van hun vader en moeder. De kinderen werken aan het bouwen van die brug.

Voor ouders zijn er drie groepsbijeenkomsten, parallel aan de training voor kinderen. Zij krijgen voorlichting over de gevolgen van een scheiding voor hun kind, over ouderschap en over opvoeden na scheiding. Dit helpt ouders hun kind bij te staan in de periode rondom de scheiding.

Materiaal

Het materiaal bestaat uit een methodiekhandleiding voor trainers, een werkboek met informatie en opdrachten voor kinderen en een hand-out voor ouders.

Onderbouwing

Het meemaken van een scheiding van ouders is voor kinderen een ingrijpende gebeurtenis, met verstrekkende gevolgen. Om dit proces goed te doorlopen is ondersteuning nodig. Met behulp van scheidingseducatie kunnen kinderen leren hoe zij met de gevolgen van de scheiding kunnen omgaan. De praktische en speelse manier van werken en het oefenen van vaardigheden in de praktijk, helpen om met de veranderingen in de eigen leefsituatie om te gaan. De ouders hebben een grote rol in het begeleiden van hun kind tijdens dit proces en zijn daarom betrokken bij het project.

Onderzoek

De Graaf en De Bruijn (2014) voerden een evaluatieonderzoek uit naar IJES het brugproject. Dit onderzoek laat zien dat er na afloop van de interventie bij kinderen afname is van gedragsproblemen en bij ouders verbetering van de opvoedingsvaardigheden.

1. Uitgebreide beschrijving

Probleem

IJES het brugproject richt zich op kinderen en ouders die het proces van een (echt)scheiding doormaken. Het meemaken van een scheiding geeft een verhoogde kans op emotionele en gedragsproblemen (Anthonijsz e.a. 2015). Ook geeft het een verhoogde kans op vermindering van schoolprestaties, een lagere zelfwaardering en minder stabiliteit in relaties. Kinderen ervaren na de scheiding vaak problemen in loyaliteit, zorg en verantwoordelijkheid voor hun ouders. Hiermee gepaard gaan gevoelens van schuld of boosheid (Amato, 2006). De problemen kunnen tot ver in de volwassenheid blijven bestaan en beïnvloeden hiermee de eigen relatie negatief (Wallerstein & Blakeslee, 2003).

Kinderen zijn in een scheiding de zwakste partij binnen het systeem. Volgens Spruijt (2002) is er wel meer aandacht voor hen gekomen, maar zijn de problemen als gevolg van de scheiding desondanks juist toegenomen. Daarbij is het ook niet gelukt de belangrijkste risicofactor, heftige ouderlijke conflicten, terug te dringen. Deze vormen nu juist voor de kinderen een risico op het ontstaan van problemen (Spruijt & Kormos, 2014). Na een scheiding van hun ouders hebben kinderen extra taken uit te voeren, naast hun gewone ontwikkelingstaken (Wallerstein & Blakeslee, 1989). Deze taken zijn:

1. Het accepteren dat het huwelijk van de ouders is afgelopen.
2. Het zichzelf losmaken van het conflict van de ouders.
3. Het omgaan met verlies en rouw.
4. Het oplossen van boosheid en (zelf)verwijt.
5. Het accepteren dat de scheiding voor altijd gevolgen heeft.
6. Een band ontwikkelen met de ouders zoals zij zijn.

Het uitvoeren van deze taken vraagt veel van kinderen (Wallerstein & Blakeslee, 1989), en zij krijgen daar vaak onvoldoende ondersteuning bij (Van den Berg, 2010).

Na de partnerscheiding, komt er veel op ouders af. Er zijn veranderingen op verschillende gebieden zoals wonen, zorg, werk en inkomen. Ouders krijgen ook te maken met opvoeden na scheiden, hetgeen vaardigheden van hen vraagt waarvan zij zich niet bewust zijn of waar zij nog niet over beschikken. Veel ouders hebben onvoldoende kennis over de impact van een scheiding op de ontwikkeling van kinderen en weten onvoldoende op welke manier zij ervoor zorg kunnen dragen dat het contact van de kinderen met beide ouders behouden blijft. Dit vormt een extra probleem voor de ontwikkeling van kinderen, maar ook voor het welzijn van ouders na een scheiding. Onvoldoende kennis en inzicht op deze gebieden verhoogt het risico op het ontstaan van een vechtscheiding (Van Lawick & Visser, 2014).

Veel gescheiden ouders zijn ontevreden over de mate waarin zij contact hebben met hun kinderen. Dit contact is gemiddeld veel minder dan voor de scheiding en ook op langere termijn is het contact minder dan bij gezinnen die intact zijn (Spruijt, 2004). Het communiceren over de omgang met elkaar en over de opvoeding vraagt veel van ouders.

De (heftige) emoties kunnen zodanig zijn, dat er onvoldoende rekening gehouden wordt met de ander en met de belangen van een kind (Van Lawick & Visser, 2014; Rosenberg, 2010).

Spreiding

In Nederland krijgen naar schatting jaarlijks ongeveer 70.000 thuiswonende kinderen te maken met de gevolgen van de scheiding van hun ouders. Eén op de drie huwelijken eindigt in een echtscheiding. Het beëindigen van andere vormen van samenleven is hier niet bij geteld (Spruijt & Kormos, 2014). Scheidingen komen in heel Nederland voor, onder alle lagen van de bevolking.

Jongvolwassenen met gescheiden ouders hebben, in vergelijking met jongvolwassenen uit intacte gezinnen, gemiddeld een lager eindniveau van opleiding, minder inkomen, lopen een groter risico op depressie, hebben een zwakkere band met de ouders en lopen een groter scheidingsrisico in eigen relaties (Amato, 1991).

Uit het onderzoek "Scholieren en Gezinnen" (Spruijt & Kormos, 2010) blijkt dat allochtone kinderen die een scheiding hebben meegemaakt vaker in een moedergezin wonen in vergelijking met autochtone kinderen (80% resp. 65%). Zij wonen ook vaker in een vadergezin (9% resp. 6%) en leven minder vaak in co-oudergezinnen (11% resp. 29%). Allochtone kinderen zien na scheiding hun vader veel minder vaak. Ruim 25% van hen ziet zijn vader helemaal niet meer.

Uit de aangehaalde literatuur zijn geen exacte cijfers beschikbaar van aantallen kinderen van gescheiden ouders met specifieke problemen, zoals emotionele en/of gedragsproblemen.

Gevolgen

Vanaf 1990 is veel onderzoek beschikbaar over de gevolgen van echtscheiding voor kinderen (Van den Berg, 2011). In 2001 analyseerde Amato (2001) 67 gepubliceerde artikelen opnieuw. Hij constateerde dat de gemiddelde negatieve effecten voor kinderen in de jaren negentig niet kleiner, maar juist groter waren geworden. Dit wordt bevestigd door onderzoek van Spruijt en collega's (2002).

Problemen voor kinderen met gescheiden ouders op de korte en lange termijn volgens Spruijt en Kormos (2014) zijn:

Korte termijn:

- Externaliserende problemen, zoals agressief gedrag, vandalisme en – bij oudere kinderen – delinquent gedrag, roken, blowen en alcoholgebruik. Dit in hogere mate dan bij kinderen uit intacte gezinnen.
- Internaliserende problemen, zoals depressieve gevoelens, angst en een laag zelfbeeld.
- Problemen met vriendschapsrelaties.
- Zwakkere band met de ouders, vooral met de vader.
- Problemen op school, concentratieproblemen.

Lange termijn:

- Lager eindniveau van de opleiding.
- Minder inkomen.
- Groter risico op depressie.
- Een band die zwakker wordt met ouders die ouder worden (Amato, 2001).
- Groter risico op eigen scheiding.

Spruijt constateerde in 2002 al dat de toegenomen aandacht voor jeugdigen met gescheiden ouders niet leidde tot verbetering van hun situatie. Ook het wetsvoorstel van 2009 heeft geen verbetering gebracht voor de kinderen – er is zelfs eerder sprake van verslechtering (Van der Valk & Spruijt, 2013; Spruijt & Kormos 2014).

De gevolgen voor de kinderen uit de specifieke leeftijdsgroep van 8-12 jarigen zijn (Molen e.a., 2007, bron: NJi):

Leeftijd 6-9 jaar:

- Kinderen maken zich zorgen om hun ouder(s), gaan ouder(s) tevreden stellen en/of zich aanpassen.
- Identificatie met de ouder die in de ogen van het kind het meest slachtoffer van de situatie is.
- Risico op parentificatie.
- Risico op slechte schoolprestaties als gevolg van een verstoring van het basale leerproces.
- Risico op verslechtering van het welbevinden van het kind, onder andere door verhuizing of stoppen met deelname aan clubs of hobby's vanwege ontstane financiële beperkingen.

Leeftijd 9-12 jaar:

- Kinderen zoeken buiten het gezin compensatie voor de nare sfeer en gevoelens.
- Ontstaan van verdriet en onbegrip omdat het kind ziet dat andere gezinnen nog wel intact zijn.
- Voelt zich in de steek gelaten door ouder(s).
- Kan scheiding rationeel wel begrijpen, maar emotioneel nog niet zelfstandig verwerken.
- Ontwikkelt coping mechanismen om emotioneel overeind te blijven.
- Verliest in geval van verhuizing vaste vrienden.
- Concentratieproblemen, risico op slechte schoolprestaties.
- Risico op verslechtering van het welbevinden van het kind, onder andere door verhuizing of stoppen met deelname aan clubs of hobby's vanwege ontstane financiële beperkingen.

Ook bij ouders worden problemen na de scheiding geconstateerd. Bijvoorbeeld sterke stemmingswisselingen, verminderde concentratie, gezondheidsproblemen, angst, prikkelbaarheid en slaapstoornissen. Ongezond gedrag is ook vaak aanwezig, zoals veel roken en alcoholgebruik. Een jaar na de scheiding bevinden ouders zich vaak op een emotioneel dieptepunt. Bij veel ouders kan het twee tot drie jaar duren voordat zij hun zelfvertrouwen en het vertrouwen in anderen hebben herwonnen (Teyber, 2001).

Er ontstaan in deze onzekere periode veel vragen bij ouders over het ouderschap (Cottyn, 2009):

- Hoe kunnen zij hun kinderen helpen?
- Hoe kunnen kinderen duidelijk maken aan hun ouders welke hulp ze nodig hebben?
- Wat kunnen ouders doen voor hun kinderen, op het moment dat ze zelf overspoeld worden door emoties?

Ernstige gevolgen:

Als ouders ernstige problemen blijven houden na de scheiding, worden de gevolgen voor de kinderen ernstiger (Van Lawick & Visser, 2014). Ongeveer 10% van de jongeren ervaart ernstige gevolgen, zoals loyaliteitsconflicten, oudervervreemding en ouderverwijzing en parentificatie. Als deze problemen chronisch worden, ontstaan er ernstige problemen in de ontwikkeling van het kind (Amato, 2010; Kelly & Johnston, 2001).

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

IJES het brugproject is bestemd voor kinderen van 8 tot 12 jaar, die zich in de periode rond de scheiding van hun ouders bevinden.

IJES brugproject richt zich op kinderen en ouders in de periode van de (echt)scheiding. Het kan voorkomen dat de ouders nog niet officieel (= juridisch) gescheiden zijn, maar al wel afzonderlijk (gaan) wonen. Voor die ouders en hun kinderen én voor de kinderen van ouders die al wel juridisch gescheiden zijn, is de training bedoeld. De training is ook geschikt voor kinderen van ouders die samenwoonden en uit elkaar zijn gegaan.

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep wordt gevormd door de beide ouders.

Selectie van doelgroepen

Signaleren

De training kan *aangeboden* worden door professionals in het kader van scheidingseducatie. Dit geldt zowel voor kinderen als voor de ouders. Er doen zich dan geen specifieke problemen voor, maar er is wel een vraag naar educatie. De ouders kunnen de vraag om deel te nemen ook stellen. Hiermee wordt het preventieve karakter van de training benadrukt.

De *vraag om mee te doen* met de groepstraining kan voortkomen uit door professionals gesignaleerde problematiek bij kinderen als gevolg van de scheiding, zoals teruggetrokken gedrag, (sociale) problemen op school, moeite om te wennen aan de nieuwe situatie. De vraag kan ook komen vanuit de ouders, omdat zij zoeken naar gerichte ondersteuning voor hun kind bij het omgaan met de gevolgen van de scheiding.

Selectie

De selectie wordt tijdens het intakegesprek uitgevoerd door gecertificeerde trainers. Dit zijn professionals met klinische ervaring in het werken met kinderen en/of ouders. Op basis van adequate kennis van het doel en de inhoud van het programma beoordelen zij

of kinderen en ouders kunnen profiteren van de training. De trainers gebruiken een geprotocolleerde intake om daarvan een inschatting te maken.

Dit protocol ziet er als volgt uit:

1. Kennismaking met het kind en met de ouders.
2. Gesprek met de ouders (indien dit niet al voorafgaand aan het intakegesprek heeft plaatsgevonden). De ouders worden nader geïnformeerd over het programma en er wordt een inschatting gemaakt of deelname aan de ouderstraining mogelijk is. Zie onderstaande informatie.
3. Gesprek met ouders en kind. De contactname met het kind is belangrijk, daarnaast wordt informatie gegeven over de training !JES het brugproject. Er wordt een inschatting gemaakt van de motivatie en er wordt gelet op punten die hieronder beschreven staan.
4. Afronden van het gesprek.

Omdat !JES het brugproject een preventieve training is, is de instroom laagdrempelig. Bij de selectie wordt geen gebruik gemaakt van gestandaardiseerde screenings-/toetsinstrumenten.

Er wordt tijdens de intake gelet op:

- Om deel te kunnen nemen aan de training wordt van kinderen het volgende verwacht:

De kinderen kunnen zich inleven in een ander. Zij zijn in staat het onderscheid te leren maken tussen gevoel, gedachten en gedrag. Over het algemeen kunnen kinderen vanaf 9 jaar dit. Bij kinderen van 8 jaar geldt dit daarom als aandachtspunt – bij twijfel wordt bij de leerkracht navraag gedaan naar de ontwikkeling van sociale vaardigheden van het kind in kwestie. Van kinderen die deelnemen, wordt verwacht dat zij in zekere mate kunnen reflecteren op hun eigen gedrag, zodat zij zich kunnen richten op probleemoplossend handelen.

- Om deel te kunnen nemen aan de training wordt van ouders het volgende verwacht:

De ouders moeten beiden deelnemen aan de training. Zij dienen te beschikken over empathisch vermogen. Zij hebben mogelijkheden om als ouders met elkaar te praten. Ouders zijn bereid tijd en aandacht te investeren in het contact met hun kind.

Het heeft *de voorkeur* broertjes en zusjes niet bij elkaar in een groep te plaatsen. De reden hiervoor is dat een kind geheel onafhankelijk deel kan nemen in een groep en zich op die manier ook kan gedragen en/of uiten. Voor sommige broers en zussen is het juist prettig wél samen deel te nemen in een groep. Zij ondersteunen elkaar dan juist. De afweging hiervoor dient gemaakt te worden door de trainers, in overleg met de ouders, hierbij rekening houdend met de behoeften van de kinderen in kwestie.

Bij de aanmelding en tijdens de intake wordt beoordeeld of er sprake is van contra-indicaties.

Tijdens de aanmeldprocedure wordt de aanwezigheid van (een van) de volgende contra-indicaties onderzocht (afhankelijk van de organisatie die de training uitvoert, gebeurt dat telefonisch of middels vragen op het aanmeldformulier):

- De inwonende ouder geeft geen toestemming.

- Het kind heeft een verstandelijke beperking, bepaald door middel van bevoegd psychologisch onderzoek.
- Het kind heeft een ontwikkelingsstoornis, zoals ASS of ADHD, bepaald door bevoegd psychologisch/psychiatrisch onderzoek. Zie ook Opmerking.
- Bij ouder(s) is sprake van psychiatrische en/of verslavingsproblematiek, waarbij de problematiek en de behandeling daarvan nog op de voorgrond staan. De aanwezigheid van deze problematiek is vastgesteld door middel van psychologisch/psychiatrisch onderzoek en/of door een behandelende, bevoegde professional.

Tijdens het intakegesprek wordt de aanwezigheid van (een van) de volgende contra-indicaties beoordeeld door de professional:

- Ouders en kinderen die niet aan genoemde verwachtingen kunnen voldoen.
- Het kind is niet gemotiveerd en niet te motiveren voor deelname.
- Ouders die heftige conflicten hebben, waarbij sprake is van oplopende spanning die steeds escaleert en die zij niet kunnen controleren.

Opmerking:

ASS staat voor Autisme Spectrum Stoornis.

ADHD staat voor Attention Deficit Hyperactivity Disorder.

Voor kinderen met een dergelijke stoornis is individuele begeleiding meer zinvol. Voor een dergelijke begeleiding kan de methodiek van !JES het brugproject als uitgangspunt gebruikt worden. Als de problematiek als gevolg van ADHD onder controle is, is deelname aan !JES het brugproject alsnog te overwegen.

1.2 Doel

Hoofddoel

!JES het brugproject is een preventieve training. De kinderen leren om te gaan met de gevolgen van de scheiding van hun ouders zodat zij zich leeftijdsadequaat kunnen blijven ontwikkelen, ondanks het meemaken van deze ingrijpende gebeurtenis. De nadelige effecten van het meemaken van een scheiding, zoals het ontwikkelen van emotionele en/of gedragsproblemen, worden voorkomen.

Subdoelen

Kinderen en hun ouders beschikken over kennis en vaardigheden om de overgang naar een veranderde gezinssituatie na een scheiding zo te laten verlopen, dat een kind zich, ondanks deze ervaring, optimaal kan ontwikkelen.

Subdoelen gericht op het kind

Na afloop van de training:

- Herkennen kinderen gevoelens bij zichzelf en uiten zij deze.
- Bespreken zij hun gevoelens en ervaringen over de scheiding met hun ouders en met belangrijke anderen.
- Komen zij op voor zichzelf, waarbij zij rekening houden met de ander (binnen het gezin).
- Uiten zij hun (loyaliteit)gevoelens voor beide ouders (in de nieuwe leefsituatie).
- Tonen zij zelfvertrouwen in het omgaan met de nieuwe leefsituatie.

Subdoelen gericht op de ouders

Na afloop van de training:

- Herkennen ouders de signalen van hun kind, waarmee het ondersteuning/erkenning/veiligheid vraagt, en reageren zij hier responsief op.
- Gebruiken ouders het werkmodel "Ouderschapsreorganisatie" en werken zij samen op basis van dit model, zodat zij hun opvoedingsverantwoordelijkheid blijven uitoefenen na de scheiding.
- Blijven ouders in contact met hun kind(eren) en betrekken zij hen bij de veranderingen na de scheiding.
- Na afloop van de training gebruiken ouders het trainingsmateriaal om met hun kind in contact te blijven over de gevolgen van de scheiding.

Beoordeling van het behalen van de doelen.

Na afloop van elke bijeenkomst voor kinderen, vullen de trainers een evaluatieformulier in. Met behulp van deze informatie kunnen zij per bijeenkomst vaststellen of de doelen zijn bereikt en/of er bijstelling nodig is voor een kind.

Ook wordt door de professionals aan het eind van de training aan de hand van de evaluaties met de kinderen en de ouders beoordeeld of de doelen behaald zijn. Tijdens de laatste bijeenkomst met de kinderen wordt dit met hen besproken aan de hand van het maken van een tekening. Ook dient het materiaal van de brug, de bouwstenen als evaluatie, evenals het afsluitende gesprek met de ouders en het kind. Met de ouders wordt het programma ook geëvalueerd, met behulp van een evaluatieformulier. Het afsluitende gesprek met ouders en kind wordt gebruikt om te bepalen of de doelen voldoende zijn bereikt en/of aanvullende begeleiding wenselijk of belangrijk is.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Signaleren en Selectie

De wijze van signalering en selectie hangt af van de werkwijze van de aanbieder en van zijn netwerkpartners. Zo kan een sociaal wijkteam én signaleren én selecteren. Een gecertificeerde basisschoolleerkracht kan regelen dat op zijn school én gesignaleerd wordt én hij kan ook de training uitvoeren. Binnen de GGZ kan gebruik gemaakt worden van de signalering binnen de wijkteams of binnen het schoolmaatschappelijk werk. De signalering wordt gedaan door ouders en/of professionals.

De aanbieder bepaalt ook op welke manier de aanmelding gedaan wordt. Dit kan betekenen dat ouders zelf kunnen aanmelden, maar het kan ook betekenen dat een professional dit moet regelen. Bij de aanmeldprocedure vindt de eerste selectie plaats. Vervolgens bepalen de gecertificeerde trainers na het intakegesprek definitief of kinderen en ouders voldoende zullen kunnen profiteren van de interventie. In samenspraak met ouders en kind wordt tot slot de deelname geregeld.

De samenhang tussen training voor kind en ouders

IJES het brugproject is een groepstraining voor 6-8 kinderen. Om het hoofddoel te bereiken worden ouders nauw bij het project betrokken. Ouders en kinderen werken in

afzonderlijke groepen. Een deel van de intake en afsluiting zijn gezamenlijk met ouders en kind.

De kinderen volgen zeven wekelijkse groepsbijeenkomsten van elk anderhalf uur. Deze worden overdag aangeboden. Voor de ouders zijn er, parallel aan de bijeenkomsten voor kinderen, drie groepsbijeenkomsten. Deze duren twee uur en zullen meestal op een avond plaatsvinden. Beide ouders nemen gezamenlijk aan de groepsbijeenkomsten deel. De interventie wordt afgesloten met een evaluatiegesprek met ouders en kind. De follow-up bestaat uit een terugkommiddag voor de kinderen.

Overzicht interventie

Intake voor ouders en kind (voor een deel) gezamenlijk: Eerste bijeenkomst voor ouders

Drie bijeenkomsten voor kinderen

Tweede bijeenkomst voor ouders

Drie bijeenkomsten voor kinderen

Derde bijeenkomst voor ouders

Laatste bijeenkomst voor kinderen

Afsluiten voor ouders en kind gezamenlijk

Follow-up: Terugkommiddag voor de kinderen: de bouwvergadering.

De opbouw van de interventie is met zorg ontwikkeld. Het is wenselijk gebruik te maken van de volgorde zoals aangegeven in de methodische handleiding. Echter, het werken met groepen heeft altijd een eigen dynamiek. De trainer maakt gebruik van zijn of haar kennis om hier adequaat op in te spelen.

Locatie en uitvoerders

De interventie wordt in Nederland uitgevoerd door gecertificeerde trainers.

De professionals werken binnen:

- De generalistische basis-GGZ;
- de specialistische GGZ;
- sociale wijkteams;
- scholen;
- zelfstandige praktijken voor psychologie, orthopedagogiek en/of mediation.

Namen van gecertificeerde trainers op locaties in Nederland zijn te vinden op www.jjjenscheiden.nl

Inhoud van de interventie

De interventie bestaat uit de intake, de training voor kinderen en de training voor ouders. Er wordt gezamenlijk afgesloten met een evaluatiegesprek tussen trainers, ouders en kind. De follow-up bestaat uit een terugkommiddag voor de kinderen.

Intake

De trainers voeren de intake uit, die deels bestaat uit een gesprek met alleen de ouders en deels uit een gesprek met ouders en kind. Tijdens de intake wordt algemene informatie gegeven over de training. De motivatie voor deelname wordt besproken en er wordt beoordeeld of er sprake is van contra-indicaties. Aan de ouders wordt gevraagd de school te informeren over de deelname van het kind aan de training. Indien nodig of gewenst, hebben trainers en de school (leerkracht en/of intern begeleider) contact met elkaar.

Training voor kinderen

De bijeenkomsten voor de kinderen hebben de volgende vaste onderdelen:

1. Welkom en bespreken van thuisopdrachten.
2. (Nieuwe) thema's die besproken en verwerkt worden.
3. Bewegingsspelletjes.
4. Uitleg thuisopdrachten.
5. Afsluiten van de bijeenkomst.

Tijdens elke bijeenkomst wordt aandacht besteed aan het leggen van contact met de kinderen. Vervolgens wordt een specifiek onderwerp behandeld. Er wordt praktisch en vaak speels met de onderwerpen gewerkt. De onderwerpen worden herhaald bij de thuisopdrachten.

Een voorbeeld van een thuisopdracht is de verwerking van het GGGG-model. De kinderen kiezen hiervoor een gebeurtenis uit die zij hebben meegemaakt bij hun vader of moeder. Bijvoorbeeld: "Het was niet zo gezellig in het weekend en ik vertelde dit aan mama" (de eerste G van het model). Deze gebeurtenis, met de gevoelens en gedachten die deze oproep (de tweede en de derde G), wordt in het werkblad beschreven. Daarna wordt gekeken welk gedrag (de vierde G) het kind gebruikte. Het leert tijdens de training dat je kunt kiezen hoe je je gedraagt. Bijvoorbeeld: niets doen of niets zeggen. Dit is het gedrag dat bij het blauwe petje hoort. Kinderen kunnen ook heel boos worden en nergens meer op letten of heel brutaal zijn. Dit gedrag hoort bij het rode petje. Kinderen kunnen ook zeggen wat ze van iets vinden, waarbij ze rekening houden met zichzelf, maar ook met de ander. Ze zijn dan duidelijk, maar blijven ook vriendelijk. Dit is gedrag dat hoort bij het gele petje. Tijdens de volgende bijeenkomst wordt zo'n thuisopdracht besproken. Het wordt gebruikt om te kijken of een kind tevreden is over het gekozen gedrag en of het gedrag hem geholpen heeft. Soms zijn er andere oplossingen wenselijk. Er wordt dan bekeken welke dat zijn en of een kind die kan uitproberen. Dat wordt een nieuwe thuisopdracht.

Alle informatie die wordt gegeven over de verschillende onderwerpen staat beschreven in het werkboek. Kinderen kunnen dit voor zichzelf houden, maar als ze dat willen, kunnen ze het juist ook aan anderen laten zien.

Het werkboek wordt daarnaast gebruikt voor de uitvoering van de thuisopdrachten.

Hieronder worden per bijeenkomst de specifieke thema's beschreven.

Bijeenkomst 1

- Kennismaken.
- Psycho-educatie scheiding.
- Gevoelens (her)kennen.
- Informatie over het gebruik van de metafoor van de brug.
- Informatie over het werkboek.

Vanaf de eerste bijeenkomst wordt gewerkt met de metafoor van de brug. Tijdens de periode van de scheiding kan er een brug gebouwd worden voor de kinderen, tussen de twee huizen van hun ouders. De brug is er voor de kinderen, zij regelen de bouw. Ouders kunnen wel meehelpen bouwen, doordat zij ideeën hebben die goed gebruikt kunnen

worden bij de bouw. Het is belangrijk voor de kinderen dat er een goede en fijne brug komt.

Bijeenkomst 2

- Werken met het GGGG-model.
- Herhaling gevoelens.
- Psycho-educatie gedragsalternatieven, bouwstenen voor de brug.
- Uitleg thuisopdrachten.

Met het GGGG-model krijgen kinderen zicht op gedragsalternatieven. Een belangrijke bouwsteen voor de brug is dat kinderen kunnen vertellen wat zij van iets vinden, op een manier waarop zij rekening houden met zichzelf en met de ander. Tijdens de training wordt geoefend met verschillende vormen van gedrag. Soms kan het juist goed zijn om te laten zien dat je heel boos bent. In het aanleren van vaardigheden ligt de nadruk op "welke gedrag helpt jou?", waarbij er ook rekening gehouden wordt met de anderen (in het gezin).

Bijeenkomst 3

- Herhaling GGGG-model.
- Oplossingsgericht gedrag, bouwsteen voor de brug.
- Rekening houden met jezelf en met de ander.
- De scheidingsmelding.

Tijdens de training wordt kinderen geleerd oplossingsgericht te denken en te handelen. In groepjes bespreken zij welke oplossingen gebruikt kunnen worden. Vervolgens kiezen zij welke oplossing zij willen uitproberen en op welke manier zij dat gaan doen. Dit kan tijdens de training ook geoefend worden in een rollenspel. De werkbladen van de thuisopdrachten ondersteunen de uitvoering. Ook wordt aandacht besteed aan de scheidingsmelding. Dit gebeurt op een speelse manier, in de vorm van het afnemen van een interview. Er wordt gekeken of kinderen kindgerichte informatie hebben over de scheiding van hun ouders. Als zij informatie missen, is een thuisopdracht erop gericht om de informatie alsnog te krijgen. Deze opdracht is met de ouders tijdens hun bijeenkomst voorbereid. Zij kunnen hun kind helpen ernaar te vragen wanneer het dat nog moeilijk vindt.

Bijeenkomst 4

- De brug tekenen tussen de huizen van hun ouders.
- Psycho-educatie over wennen en dit uitwerken in de eigen situatie.
- Bouwstenen voor de brug verzamelen.

Op een groot vel papier hebben de ouders hun huizen getekend. De kinderen werken nu aan het bouwen van de brug tussen die huizen. Dit doen ze met behulp van verschillende bouwstenen. Een bouwsteen staat voor iets dat goed gaat, zoals bijvoorbeeld lekker eten koken in het huis van papa of samen met mama op de bank een lievelingsprogramma kijken. Maar een bouwsteen is ook iets durven vragen aan papa of mama, als je dat moeilijk vindt. In het werkboek worden voorbeelden van bouwstenen genoemd. De kinderen krijgen nu ook informatie over wat 'wennen' aan een nieuwe situatie nu precies is en wat je kunt doen om te wennen. Daarna bekijken de kinderen waar zij zelf aan moeten wennen. Als dit duidelijk is, kunnen ze bekijken of zij nog iets kunnen doen om het makkelijker te maken. Misschien kunnen de ouders daarbij helpen.

Bijeenkomst 5

- Gevoelens voor papa en mama.
- Psycho-educatie over loyaliteit.
- Eigen wensen en het belang daarvan.

Tijdens deze bijeenkomst staat het thema loyaliteit centraal. Kinderen krijgen hierover informatie en er wordt besproken hoe zij dit in hun eigen situatie beleven. Het onderwerp dat verbonden is aan loyaliteit, is dat kinderen kijken naar hun eigen wensen en verlangens. Hoe kunnen deze bestaan, naast die van de anderen in het gezin. Er wordt gekeken op welke manier zij hiervoor aandacht kunnen vragen. Soms krijg je niet wat je graag wilt. Dit wordt besproken en kinderen kunnen bekijken hoe ze hier dan mee omgaan. Het thema wordt speels uitgewerkt door het maken van een toverdrankje of een speciaal doosje waar zij wensen in kunnen doen die voor hen belangrijk zijn.

Bijeenkomst 6

1. Herhaling GGGG-model.
2. Herhaling loyaliteit.
3. Boodschap voor de ouders.

Er is ruimte voor herhaling van thema's. Hiermee wordt aandacht gegeven aan de individuele behoeften en situaties van kinderen. Zo zal het ene kind nog meer aandacht willen besteden aan het gedrag in contact met zijn of haar ouder(s) en het andere kind heeft nog meer oefening nodig om iets te vragen over de scheiding. Tijdens deze bijeenkomst krijgen de kinderen de ruimte om een boodschap te geven aan hun ouders. Die boodschap wordt op video opgenomen en wordt gebruikt tijdens het evaluatiegesprek met de ouders. De boodschap kan variëren van vertellen hoe fijn het kind het vindt bij beide ouders tot het vragen of ouders geen ruzie meer willen maken in het bijzijn van het kind. Er wordt gebruikgemaakt van het GGGG-model.

Bijeenkomst 7

- Het gebruik van de brug, nu en in de toekomst.
- Een belangrijke bouwsteen: heb je wel of geen invloed op beslissingen.
- Evaluatie.

De bouwstenen voor de brug worden nu volledig gebruikt. Ouders hebben suggesties gegeven voor bouwstenen, en ook de trainers geven voorstellen, maar de kinderen maken de keuze. Er kan ook gekeken worden naar bouwstenen die er nog niet zijn, maar die wel nodig zijn voor een stevige brug. Die kunnen dan los op het vel papier geplakt worden om in de toekomst aan het bouwwerk toe te voegen. In deze laatste bijeenkomst wordt ook stilgestaan bij het maken van onderscheid tussen de zaken waar je wel, en die waar je geen invloed op hebt. Dit thema wordt herhaald tijdens de terugkommiddag. Het maken van de brug is een onderdeel van de evaluatie. Daarnaast maken de kinderen een tekening van hoe zij zichzelf zien voordat ze begonnen aan de training en hoe zij zichzelf nu zien. Daarbij maken zij gebruik van hun kennis van het GGGG-model, door de gevoelens op het gezicht te tekenen en de kleur van het petje te kiezen dat past bij hun gedrag.

Terugkommiddag, de 'bouwvergadering'

- Herhaling wel of geen invloed op beslissingen.

- Hoe staat het met de brug.
- Pijlers die veranderen: stiefouders/stiefbroer/-zus.

Tijdens de bouwvergadering wordt gekeken hoe het nu gaat. Opnieuw wordt besproken of je ergens wel of geen invloed op kunt uitoefenen. Ook is er ruimte om aandacht te besteden aan veranderingen in het gezin als gevolg van de komst van nieuwe partners, met of zonder kinderen.

Er wordt gekeken of en zo ja hoe het oplossend vermogen van de kinderen (en ouders) gebruikt wordt. Als er zorgen (blijven) bestaan, wordt met de ouders contact opgenomen.

Training voor ouders

De bijeenkomsten voor de ouders kennen vaste onderdelen:

1. Welkom.
2. Informatie uit de training voor kinderen.
3. (Nieuwe) thema's die besproken en verwerkt worden.
4. Thuisopdrachten.
5. Afsluiten.

Ouders krijgen algemene informatie over de inhoud van de training voor de kinderen. Soms wordt ook specifieke informatie besproken. Wanneer dit gebeurt, gebeurt dat altijd in overleg met de kinderen. Het is belangrijk dat ouders weten wat de kinderen doen. Dit maakt het makkelijker om samen in gesprek te komen en ouders kunnen hun kinderen helpen bij het uitvoeren van de thuisopdrachten. Deze opdrachten zijn soms specifiek gericht op communicatie met de ouders. Ook de ouders krijgen thuisopdrachten mee. Deze kunnen zij verwerken en binnen de groep bespreken. Een van de opdrachten is om te kijken naar het gedrag van hun kind en te bepalen of dit gedrag al voor de scheiding bestond of dat het pas na de scheiding is ontstaan. Dit kan ouders helpen te bepalen hoe dit gedrag te benaderen en het kind te helpen.

Hieronder worden per bijeenkomst de specifieke thema's beschreven.

Bijeenkomst 1

- Kennismaking en uitwisseling.
- Informatie over de training voor kinderen.
- Psycho-educatie: ontwikkelingstaken van kinderen en extra taken na scheiding.

Ouders krijgen uitgebreide informatie over het hele brugproject, en ook over het gegeven dat zij aangesproken worden op hun ouderschap tijdens de periode van scheiding. Zij krijgen informatie over de ontwikkelingstaken die elk kind te doen heeft. Dit helpt hen in te schatten wat zij van hun kinderen wel en niet kunnen vragen en waar zij rekening mee moeten houden. Bij de normale ontwikkelingstaken van kinderen komen dan nog extra taken die verband houden met de scheiding van hun ouders.

Bijeenkomst 2

- Psycho-educatie: werkmodel Ouderschapsreorganisatie, loyaliteit.
- Extra taken voor ouders na scheiding.
- Tekening maken van de eigen huizen voor de kinderen.
- Informatie over lectuur over scheiding.

De nadruk ligt tijdens deze bijeenkomst op het ouderschap na scheiding. Hiervoor wordt het werkmodel Ouderschapsreorganisatie gebruikt. Dit biedt ouders een model om steeds te zoeken naar overeenstemming en gemoedsrust, om op die manier uit de strijd te blijven of deze op zijn minst niet te versterken. De thuisopdracht bestaat eruit dat ouders met elkaar bespreken op welke manier zij hier samen vorm aan geven. Ook kijken ouders op welke manier zij kunnen meewerken om hun kind loyaal te laten zijn aan de andere ouder.

Bijeenkomst 3

- Psycho-educatie: geweldloos communiceren.
- Als ouders praten met je kind.
- Bouwstenen voor de brug van de kinderen.
- Evaluatie.

De informatie over geweldloos communiceren helpt ouders om conflicten te voorkomen. Over het treffen van regelingen rond de kinderen kunnen meningsverschillen bestaan, die kunnen leiden tot conflicten. Het werkmodel Ouderschapsreorganisatie en de theorie van Geweldloze communicatie zijn ondersteunend om de regelingen voor kinderen op zo'n manier te treffen dat er geen conflicten ontstaan.

Er wordt tijdens deze bijeenkomst aandacht besteed aan het contact van de ouders met hun kinderen, en aan de manier waarop de ouders de bouw van de brug en het werkboek van de kinderen daarin kunnen gebruiken. Ouders denken mee in de positieve ontwikkeling van hun kind en bekijken waar zij deze nog kunnen stimuleren.

De ouders vullen een evaluatieformulier van IJES het brugproject in. Op deze manier worden de ervaringen van ouders geïnventariseerd en op grond van de evaluaties wordt eventueel het trainingsprogramma bijgesteld.

Evaluatiegesprek

De groepsbijeenkomsten worden afgesloten met een evaluatiegesprek, waarbij ouders en kind aanwezig zijn. Informatie uit de training voor kinderen en uit die van de ouders, wordt gebruikt om na te denken over het gewenste vervolg voor ouders en kind. Een van de conclusies kan zijn dat er meer ondersteuning wenselijk is. Voor de kinderen zijn er per bijeenkomst evaluatieformulieren beschikbaar, zodat observaties van de trainer gebruikt kunnen worden tijdens het evaluatiegesprek en een onderbouwde advisering gewaarborgd is.

1.4 Ontwikkelgeschiedenis

Betrokkenheid doelgroep

De doelgroep is betrokken bij de ontwikkeling van de interventie. In eerste instantie is het programma gebaseerd op literatuuronderzoek en de klinische ervaring van de ontwikkelaars (mediator en orthopedagoog), in 2003. Vervolgens is de methode op basis van ervaring van trainers van de interventie doorontwikkeld in 2011. Dit werd gedaan in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut en het Trimbosinstituut.

De in 2011 verkregen feedback, die leidde tot aanpassingen van de interventie, was als volgt:

1. Het programma is te weinig afgestemd op beweeglijke kinderen (en jongens).
2. Het programma (per bijeenkomst) is te vol.
3. Na afloop van de training voor kinderen en ouders is er geen zicht meer op het vervolg. Dit wordt als een gemiste kans ervaren door de trainers.
4. Betreft de naamgeving: de term cursus is te veel gericht op alleen leren, terwijl de nadruk juist ligt op oefenen en uitvoeren in de praktijk.
5. Het programma zou aan ouders meer ondersteuning kunnen en moeten bieden in het vormgeven van ouderschap na scheiden.
6. Het materiaal ligt vast in een uitgave terwijl deze problematiek volop in ontwikkeling is en het materiaal daarop aangepast moet kunnen worden.

Vertaling van deze feedback in de huidige methodiek:

1. Bewegingsspelletjes zijn opgenomen in het programma.
2. Het aantal bijeenkomsten is uitgebreid, om zodoende meer tijd te hebben voor het behandelen van emotie-beladen thema's.
3. Een follow-up is ingevoerd, om zicht te krijgen op het effect van de training.
4. !JES het brugproject heet nu een training, omdat deze term beter de lading dekt.
5. Het werkmodel Ouderschapsreorganisatie wordt ingevoegd om ouders meer ondersteuning te bieden in het ouderschap.
6. De methodiekhandleiding is een losbladig systeem geworden, evenals het werkboek en de hand-out voor ouders, zodat nieuwe kennis en inzichten snel verwerkt kunnen worden en in de praktijk kunnen worden gebracht door trainers.

De gecertificeerde trainers worden minimaal één keer per jaar uitgenodigd voor een netwerkbijeenkomst, om ervaringen uit te wisselen en deze te inventariseren. De evaluatieformulieren van de ouders dienen hierbij als inbreng. De ervaringen van de kinderen worden verwoord door de ouders (via hun evaluatieformulier) en door de trainers. Op basis van de ervaringen en evaluaties wordt het trainingsmateriaal aangepast.

1.5 Vergelijkbare interventies

In Nederland uitgevoerd

Er worden in Nederland vergelijkbare interventies uitgevoerd, zoals KIES, Dappere Dino's, Zandkastelen en Kinderen uit de Knel. De eerste twee zijn in de Databank Effectieve Interventies opgenomen als 'Goed onderbouwd'.

Overeenkomsten en verschillen

KIES, Kind in Echtscheiding Situatie (Snels & Kort, 2004) heeft als overeenkomst met !JES het brugproject dat het een groepsgerichte interventie is, bestemd voor dezelfde leeftijdsgroep. Beide programma's hebben als doel kinderen te begeleiden in het omgaan met de gevolgen van de scheiding. KIES is een spel- en praatgroep voor kinderen. Het wil vooral een lotgenotengroep zijn. !JES het brugproject is een training. Kinderen leren tijdens deze training gedrag aan dat ze nodig hebben in het omgaan met de gevolgen van de scheiding van hun ouders, en oefenen dit gedrag. Een belangrijk verschil met KIES is de manier waarop ouders betrokken worden bij de training voor de kinderen. Bij !JES het brugproject krijgen ouders een aparte training, onder andere gericht op het vormgeven van het ouderschap, naast het ondersteunen van hun kind. Bij KIES worden de ouderbijeenkomsten vooral gebruikt om ouders te informeren over het verloop van de bijeenkomsten van de kinderen, zodat zij hun kind kunnen ondersteunen. De KIES-coaches zijn vooral leerkrachten. De trainers van !JES het brugproject zijn soms

leerkracht, maar het merendeel is hulpverlener (maatschappelijk werker, psycholoog of orthopedagoog) of mediator.

Dappere Dino's (Codip, Australië. Vertaald door: Pannebakker & Klein Velderman, 2008) is gericht op een jongere doelgroep (6-8 jaar) dan die van !JES het brugproject (8-12 jaar).

Zandkastelen (Neuman & Romanowski, 2003) is een workshop voor ouders en kinderen van 6-17 jaar (deels samen en deels apart). De doelstelling overlapt voor een deel die van !JES het brugproject. Er wordt ondersteuning geboden bij het omgaan met de gevolgen van scheiding, zowel aan kinderen als aan ouders. Bij !JES het brugproject wordt echter ook aandacht besteed aan opvoeden na scheiden en blijvend ouderschap. Het belangrijkste verschil is de duur van de interventie. Zandkastelen werkt slechts een dagdeel met ouders en kinderen waarvan een half uur gezamenlijk.

Kinderen uit de Knel (Van Lawick & Visser, 2014) is een interventie voor kinderen en hun ouders in een complexe scheidingssituatie. Het verschil met !JES het brugproject, is dat Kinderen uit de Knel specifiek gericht is op ouders die een vechtscheiding doormaken. De kinderen worden weliswaar bij het programma betrokken, maar de nadruk ligt op het werken met ouders. Het valt niet in de preventieve sector, zoals !JES het brugproject. Bij Kinderen uit de Knel lopen de programma's van de ouders en de kinderen parallel aan elkaar. Alle kinderen uit het gezin worden bij de interventie betrokken. Dit laatste is niet het geval bij !JES het brugproject.

Toegevoegde waarde

1. Gerichtheid op ouders en kind.

!JES het brugproject is een interventie die primair gericht is op kinderen, maar waarbij de ouders er nadrukkelijk bij worden betrokken. Het meemaken van een echtscheiding is een ingrijpende gebeurtenis, met gevolgen voor het hele gezin. Kinderen en ouders en hebben beide na een scheiding hun eigen taken te leren en uit te voeren. Binnen !JES het brugproject wordt hier specifieke aandacht aan gegeven, zodat er samengewerkt kan worden aan de nieuw ontstane leefsituatie. Ouders worden gestimuleerd hun eigen taken op te pakken, samen ouder te blijven en hun kind te ondersteunen in de taken die het uit te voeren heeft.

2. Gericht op ondersteuning bij extra taken voor kinderen.

Het doormaken van een scheiding is complex en vraagt specifieke vaardigheden. Kinderen hebben extra taken uit te voeren, bovenop hun normale ontwikkelingstaken. Bij het uitvoeren hiervan krijgen zij ondersteuning. Kinderen krijgen informatie en zij worden geholpen met het aanleren van nieuwe vaardigheden. Bovendien worden deze vaardigheden in de thuissituatie geoefend. Door ouders te informeren over deze extra taken, waar hun kinderen door de scheiding mee te maken hebben, zijn deze beter in staat hun kind daarin te begeleiden.

3. Gerichtheid op blijvend ouderschap.

Ouders worden aangesproken op hun opvoedingsverantwoordelijkheid. Hun wordt geleerd op welke wijze zij de opvoeding vorm kunnen geven na de scheiding, zodat zij een vorm van ouderschap vinden die bij hen en bij de kinderen past.

4. Gericht op (veer)kracht van kinderen en ouders samen.

Binnen !JES het brugproject worden kinderen aangesproken op hun (veer)kracht. Zij

leren herkennen wat hun mogelijkheden zijn en op welke manier zij deze in kunnen zetten, rekening houdend met zichzelf en met hun ouders. Dit op een manier die past bij hun positie. Door het werken met de metafoor van de brug krijgen kinderen en hun ouders op speelse manier handvatten om samen vorm aan te geven aan de veranderingen die een scheiding met zich meebrengt. Van zowel ouders als kinderen wordt verantwoordelijkheid gevraagd, om naar eigen vermogen en op basis van de specifieke positie in het gezin mee te werken aan de veranderingen.

5. Gericht op zelfstandigheid en toekomst.

Na het volgen van de training, kunnen kinderen en ouders het werkboek van de kinderen en de metafoor van de brug blijven gebruiken in hun interactie. De gevolgen van een scheiding spelen vaak nog lang door. De metafoor van de brug kan gebruikt worden door ouders en kind, om steeds opnieuw concreet te zoeken naar oplossingen voor zaken die spanning op (blijven) roepen.

2. Onderbouwing

Oorzaken

Het meemaken van een (echt)scheiding van ouders is een ingrijpende gebeurtenis, met verstrekkende gevolgen, specifiek voor kinderen. Ouders en kinderen krijgen nog steeds te weinig erkenning voor de problemen die een scheiding met zich meebrengt. Hierdoor proberen ouders en kinderen zelf de gevolgen aan te pakken, zonder echter over het juiste gereedschap te beschikken (Van den Berg, 2010). Een scheiding heeft grote invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind. Het krijgt met zaken te maken die kinderen uit intacte gezinnen bespaard blijven, en het krijgt extra taken uit te voeren, naast zijn gewone ontwikkelingstaken (Wallerstein & Blakeslee, 1989).

Het meemaken van een echtscheiding kan bij het kind twijfel veroorzaken over zijn of haar bestaansrecht. Kinderen hebben een sterke behoefte hun ouders weer bij elkaar te zien en verdere conflicten te vermijden (Boszormenyi-Nagy, 1973). Vanuit deze behoefte vertonen zij soms sterk aangepast gedrag waardoor zij er niet aan toekomen te werken aan ontwikkelingstaken, passend bij hun leeftijd (Delfos, 2002).

Van den Eerenbeemt (2003) benoemt het belang van het kunnen uiten van gevoelens van loyaliteit van kinderen aan hun beide ouders. Als kinderen ook na de scheiding uiting kunnen geven aan die loyaliteitsgevoelens, vormt dat een beschermende factor. In diverse overgangsfasen moet een nieuw evenwicht gevonden worden. Dit geldt ook voor de periode na de scheiding (Van den Eerenbeemt, 2003).

De manier waarop ouders uit elkaar gaan, bepaalt voor een groot deel hoe het met de kinderen gaat (Van den Berg, 2011). Voor ouders is dit een grote verantwoordelijkheid in een periode waarin zij het toch al moeilijk hebben met hun eigen zaken. Daarbij is het voor de meeste mensen de eerste keer dat zij in deze situatie terechtkomen, zodat er niet kan worden teruggegrepen op ervaring. Een extra belastende factor voor kinderen is dat ouders geneigd zijn het verdriet van hun kinderen te onderschatten. Kinderen en ouders kunnen zich snel machteloos voelen in de periode rondom de scheiding. Ouders willen het beste voor hun kind, maar weten niet hoe dit te bereiken. Kinderen voelen zich overgeleverd aan volwassenen die voor en over hen beslissen. Daarbij willen kinderen hun ouders niet belasten in moeilijke tijden. Zij ontzien ouders en ouders ontzien de kinderen. Hierdoor zien zij elkaar soms niet meer. Door de (heftige) gevolgen van de scheiding in de persoonlijke sfeer en door gebrek aan kennis over opvoeden na scheiding, krijgen ouders problemen met hun ouderschap (Cottyn, 2009; Van Lawick & Visser, 2014).

Het risico op het ontstaan van ernstige problemen bij kinderen van gescheiden ouders, ontstaat ook vanwege psychologische of psychiatrische problemen van die gescheiden ouder(s) (Lamers-Winkelmann et al., 2007; Spruijt & Kormos, 2010; Van IJzendoorn et al., 2007)

Beschermende factoren

Uit een overzichtsstudie (Amato & Keith, 1991) komen twee belangrijke beschermende factoren naar voren voor kinderen na een echtscheiding:

1. Een goed functionerende thuiswonende ouder.
2. Zo min mogelijk confrontatie met conflicten van ouders.

De volgende factoren worden hier in een latere studie aan toegevoegd (Amato & Gilbreth, 1999):

- Het ontvangen van kinderalimentatie (= belangrijk gevonden worden door de ouder).
- Autoritatief ouderschap (= aandacht, warmte en liefde geven en ook structuur bieden en grenzen stellen).
- Vaardigheden van het kind zelf (probleemoplossend vermogen en sociale competentie).
- Steun van de sociale omgeving.
- Toegang tot therapeutische interventies, door school, programma's voor scheidingskinderen, speciale trainingen.

In de Richtlijn "Scheiding en problemen van jeugdigen" (Anthonijsz e.a., 2015) worden de volgende punten genoemd als positieve factor:

- Gevoel voor humor van de ouders.
- Onderlinge genegenheid.
- Interesse voor de jeugdige.
- Onderlinge positieve communicatie.

Daarbij wordt aangehaald dat het nog niet altijd duidelijk is waarom sommige jeugdigen beter met een scheiding kunnen omgaan dan een anderen. Meer onderzoek hiernaar is gewenst.

Als gescheiden ouders goede begeleiding krijgen, valt het verschil weg tussen opvoeden in intacte gezinnen en opvoeden na scheiding, blijkt uit onderzoek (Buysse, Put, Rober, Schoors, Taleman & Verschelden, 2011)

Aan te pakken factoren

De interventie !JES het brugproject bevordert de aanwezigheid van en creëert beschermende factoren, zodat de nadelige gevolgen van een scheiding worden verminderd en/of voorkomen. Dit is het hoofddoel van de interventie.

De subdoelen sluiten aan bij de meeste van de beschermende factoren zoals hierboven beschreven.

Zo krijgen kinderen informatie over wat hun te doen staat na een scheiding. Zij leren gevoelens herkennen en ermee om te gaan, door er bijvoorbeeld over te praten of door steun te zoeken, of ze vinden een andere manier die bij hen past. Zij worden gestimuleerd te praten over hun ervaringen, zodat hun ouders en anderen in hun omgeving weten wat er in hen omgaat en indien nodig steun en hulp kunnen bieden. Er wordt kinderen geleerd op welke manier zij problemen kunnen oplossen, wat hun zelfvertrouwen vergroot. Op die manier zijn zij ook in staat de extra taken aan te pakken, die hun te doen staan na scheiding. Zulke taken zijn bijvoorbeeld het erkennen van de scheiding van hun ouders en het doormaken van een rouwproces.

Ouders leren ondersteunend en sensitief (autoritatief ouderschap) tegenover hun kind te zijn en werken aan blijvend ouderschap na scheiden zodat zij thuis goed functioneren en eventuele conflicten beheersbaar houden.

Verantwoording

1. Herkennen van gevoelens bij zichzelf en uiten van gevoelens.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie; het GGGG-model; thuisopdrachten, zoals: situaties beschrijven die te maken hebben met echtscheiding, bekijken wat bij jou past in het omgaan met verdriet en of dat werkt (Anti-Triest-Tips, Praat-Top-Drie); informeren van ouders en hen stimuleren responsief te reageren op hun kind.

2. Kinderen bespreken gevoelens en ervaringen over de scheiding met hun ouders en met belangrijke anderen.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (scheidingsmelding, loyaliteit, wennen aan veranderingen, praten met je ouders); de metafoor van de brug en de bouwstenen; rollenspellen; uitwisselen van ervaringen in de groep; thuisopdrachten, zoals: vragen voor papa en mama, de Praat-Top-Drie; informeren van de ouders over de gevolgen van een scheiding voor kinderen en hen stimuleren responsief te reageren op hun kind.

3. Kinderen komen op voor zichzelf, waarbij rekening gehouden wordt met de ander (binnen het gezin).

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (wennen aan veranderingen); de metafoor van de brug; het GGGG-model, met het gebruik van de "ik-boodschap"; rollenspellen; maken van een toverdrankje; thuisopdrachten, zoals: oplossings-afsprakenlijst; informeren van de ouders en hen stimuleren de kinderen te betrekken bij het treffen van regelingen die hun aangaan.

4. Kinderen uiten hun (loyaliteits)gevoelens voor beide ouders (in de nieuwe leefsituatie).

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (loyaliteit); uitwisselen van ervaringen in de groep; ideeën bedenken om aan je ouders te laten weten dat je van ze houdt; thuisopdracht: Praat-Top-Drie; informeren van de ouders over loyaliteit en het ontstaan van een loyaliteitsconflict.

5. Kinderen tonen zelfvertrouwen in het omgaan met de nieuwe leefsituatie.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: uitwisseling in de groep; voorlichting en informatie (wel/geen invloed kunnen uitoefen, loyaliteit, praten met anderen, boeken om te lezen); rollenspel; gebruik van de metafoor van de brug en de bouwstenen.

Er zijn vier subdoelen voor ouders.

1. Ouders herkennen de signalen van hun kind, waarmee een kind ondersteuning/ erkenning/veiligheid vraagt, en zij reageren hier responsief op.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (ontwikkelingstaken van kinderen en extra taken na scheiding, gevolgen van een scheiding voor kinderen, boeken om te lezen); uitwisseling in de groep; informatie over wat kinderen doen in de groep; stimuleren om te reageren op de thuisopdrachten van de kinderen; indien nodig het informeren van school; het werken met de metafoor van de brug: het maken van een tekening van het huis van de ouder; de gezamenlijke evaluatie met ouder en kind; thuisopdrachten zoals: praten met je kind, hoe geef ik ruimte aan de loyaliteit van mijn kind aan de andere ouder.

2. Ouders gebruiken het werkmodel Ouderschapsreorganisatie en werken samen op basis van dit model, zodat zij hun opvoedingsverantwoordelijkheid blijven uitvoeren na de scheiding, met beheersing van conflicten bij meningsverschillen.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (theorie werkmodel Ouderschapsreorganisatie, theorie Geweldloze communicatie); aandacht voor opvoeden en aanpakken van mogelijke problemen; uitwisselen in de groep; thuisopdracht: afspraken tussen ouders over ouderschapsreorganisatie.

3. Ouders blijven in contact met hun kind(eren) en betrekken hen bij de veranderingen na de scheiding.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (gevolgen van de scheiding voor kinderen en de extra taken voor kinderen, theorie werkmodel Ouderschapsreorganisatie); metafoor van de brug; praten met je kind; uitwisseling van ervaringen.

4. Na afloop van de training gebruiken ouders het trainingsmateriaal om met hun kind in contact te blijven over de gevolgen van de scheiding.

Activiteiten waarmee het doel bereikt wordt: voorlichting en informatie (gevolgen scheiding op de lange termijn, inhoud van de training van de kinderen, follow-up); afspraken over het toepassen van het werkmodel Ouderschapsreorganisatie; gebruik van het werkboek voor de kinderen en het werkblad met de pijlers van de brug (huizen van beide ouders) en de brug van de kinderen met de bouwstenen; het evaluatiegesprek.

Uitwerking van de activiteiten die gebruikt worden

1. Groepswerk.

Het uitwisselen van informatie, gevoelens en ervaringen in een groep is een krachtig middel (Van Lawick & Visser, 2014). Door in een groep te werken, ontdekken kinderen en ouders dat zij niet de enige zijn die in deze situatie verkeren; hierdoor voelen zij zich gesteund en geen buitenstaander. Dit is belangrijk voor een goed zelfbeeld (Douglas, 2006). Spruijt en Kormos (2014) doen aanbevelingen voor gerichte preventie en ondersteuning aan kinderen en hun ouders na scheiden. Dit vormt een beschermende factor.

2. Gebruik van cognitieve gedragstherapeutische technieken (Prins, 1993). Deze vormen van activiteiten passen binnen de cognitieve gedragstherapie en zijn gebaseerd op de cognitieve (leer)theorie.

- 2.1 Psycho-educatie, voorlichting en informatie.

Psycho-educatie vergroot de zelfstandigheid van ouders en kinderen doordat het hun oplossende vermogen bevordert en het vermogen vergroot om de gewenste situatie na scheiding zelf vorm te geven. Dit past in het huidige denken over hulpverleners volgens het principe van "informed consent" (Van der Pas, 1993; Cijpers, 2002). Ouders en kinderen krijgen relevante informatie tot hun beschikking, op basis waarvan zij kunnen beoordelen wat zij wel en niet van toepassing of bruikbaar vinden in hun leefsituatie. Dit vergroot tevens de motivatie voor eventuele begeleiding. Deze informatie krijgen kinderen en ouders tijdens de training aangereikt, maar staat ook beschreven in het werkboek voor kinderen en in de hand-out voor ouders.

- 2.2 Het GGGG-model (= Gebeurtenis, Gedachten, Gevoelens en Gedrag).

Kinderen en ouders leren met behulp van dit model, van grondlegger Albert Ellis (Verhulst, 2013), grip te krijgen op hun gedrag, dat voortkomt uit een gebeurtenis, gevoelens en gedachten. Het model helpt kinderen zicht te krijgen op de gevoelens die zij ervaren en het helpt hen deze te verwoorden. Er wordt hun geleerd om zogenaamde 'ik-boodschappen' te geven. Bij verschillende onderdelen wordt gesproken over gevoelens en wordt, met behulp van het model, bekeken hoe daarmee omgegaan kan

worden. Vervolgens wordt met dit model geleerd dat je kunt kiezen welk gedrag je gebruikt in een bepaalde situatie. Het ene type gedrag werkt in een bepaalde situatie beter dan het andere type gedrag. Zo is het bijvoorbeeld goed om vriendelijk en duidelijk te zeggen wat je van iets vindt, maar soms is het ook heel handig om je mond dicht te houden. In een andere situatie kan het juist helpend zijn om op een boze manier kenbaar te maken wat jij wilt. De keuzemogelijkheid wordt hier benadrukt en daarmee wordt het gedragsrepertoire vergroot. Dit helpt bij het aanpassen aan de veranderingen na de scheiding.

2.3 Experimenteren en exposure: rollenspellen.

Een rollenspel biedt verschillende mogelijkheden tot experimenteren en exposure. Kinderen en ouders leren door oefening hoe zij zich kunnen gedragen en wat het effect is van bepaald gedrag.

Tijdens de training wordt bepaald gedrag geoefend. Door middel van de thuisopdracht wordt dit herhaald en vervolgens wordt op de training besproken hoe het ging en wordt bekeken of extra oefening nodig is.

2.4 Huiswerkopdrachten.

Het uitvoeren van huiswerkopdrachten stimuleert transfer naar de thuissituatie. De kwaliteit van de uitvoering kan, op basis van de verwerking ervan in het werkboek, beoordeeld worden. Indien nodig kan herhaling plaatsvinden of kunnen aanpassingen bedacht worden. De uitvoering van de huiswerkopdrachten informeert trainers en ouders dan ook over de ondersteuning die een kind eventueel nog nodig heeft.

2.5 Beweging en spel.

Dit wordt ingezet om de gevolgen van opgeroepen emoties te herstellen en om de motivatie voor het programma levendig te houden (Delfos, 2002). Het is voor kinderen fijn om eventuele spanning die ontstaat tijdens de behandeling van specifieke onderwerpen, te kunnen ontladen door middel van fysiek bewegen. Door het gebruik van speelse activiteiten wordt aangesloten bij de behoeften van kinderen en bij hun vermogen om (spelenderwijs) te leren (Vygotskij, 1978).

- Het gebruik van de metafoer van de brug. Kinderen bouwen een brug tussen de huizen van hun vader en moeder. Op die manier ontstaat er een verbinding, zodat de oversteek makkelijker wordt. De bouwstenen symboliseren de vaardigheden die kinderen hebben en de dingen waar zij tevreden over zijn.
- Het maken van tekeningen. Er wordt tijdens de eerste bijeenkomst een tekening gemaakt van het huis van voor de scheiding en van de huidige situatie. Er wordt een handtekening gemaakt, ter herkenning van je eigen werkboek. Bij de evaluatie wordt een tekening gemaakt van jezelf van voor de training en van jezelf nu. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van het GGGG-model (gevoel en gedrag).
- De petjes-kwis wordt gebruikt om de nadruk te leggen op de mogelijkheid van gedragsalternatieven.
- Afname van het interview ten behoeve van informatie over de scheidingsmelding.
- Toverdrankje: kinderen maken een brouwsel waarin zij (mentaal) hun wensen kunnen doen.
- (Video) boodschap: wat wil je graag je ouders laten weten over jou en de scheiding?
- Diverse kleine bewegingsspelletjes tijdens het programma.

2.6 Gesprekken.

Het verwoorden van gebeurtenissen en gevoelens is een belangrijke vaardigheid die nodig is voor het verwerken van lastige situaties. Bij onbekende situaties is het belangrijk dat kinderen hier hulp bij krijgen (Delfos, 2002). Tijdens de training wordt telkens informatie geboden, gevolgd door een gesprekje hierover. Tijdens dat gesprek wordt bekeken wat herkend wordt in de eigen situatie. Met de kinderen wordt bijvoorbeeld besproken wat ze kunnen doen als iets niet goed gaat. Daarbij wordt informatie gegeven over het onderscheid tussen situaties waar zij wel en situaties waar zij geen invloed op kunnen uitoefenen. Dan volgt er een gesprekje met hen over wat zij hiervan herkennen en of zij er voorbeelden bij kunnen geven. Ditzelfde principe wordt toegepast bij de oudertraining. De ouders krijgen bijvoorbeeld informatie over de theorie van Geweldloze communicatie. Daarna wordt besproken op welke manier zij deze informatie kunnen gebruiken in het contact met de ex-partner in de rol van mede-ouder.

Motiverende gesprekken

Bij verschillende problemen is het gebruik van motiverende gesprekken zinvol (Bartelink, 2010). Technieken die hierbij gebruikt worden, zijn: het uitdrukken van empathie, vermijden van discussie, herkennen van weerstand en dit omzetten, leren afstand te nemen. Hierdoor neemt het vermogen tot zelfbeschikking toe. Als kinderen en ouders zelf keuzes kunnen maken in wat zij wel en niet doen, dan versterkt dit het zelfconcept en ervaren zij meer grip op hun leven. Dit is met name belangrijk in de periode van scheiding, die veel verwarring veroorzaakt. In het werken met ouders en kinderen kan het inzetten van deze vorm van gespreksvoering nodig zijn.

3. Psychotherapeutische benadering in de context van het systeem.

Door te werken met kinderen en ouders richt !JES het brugproject zich op het gezinssysteem. Dit is gebaseerd op de systeemtheorie (Savernije e.a., 2008) met in het bijzonder het belang van een authentieke dialoog tussen familieleden (Boszormenyi-Nagy in Savermije e.a., 2008). De veranderingen vanwege de scheiding van de ouders raken veel meer dan het gezin alleen. Aan deze werkelijkheid wordt aandacht besteed. Zo biedt het gebruik van het GGGG-model de mogelijkheid om per kind te bekijken wat het nodig heeft binnen zijn of haar situatie.

Vanuit de psychotherapeutische zienswijze is de binnenwereld van een kind geschokt. Dit is voor een kind moeilijk om mee om te gaan. Het wil dan graag onderduiken of uit zich juist in onrustig of onhandelbaar gedrag. Als dit lang duurt, stagneert de ontwikkeling (Wallerstein & Blakeslee, 2003). Als een kind geholpen wordt met het leren omgaan van al die gevoelens, kan stagnatie of terugval voorkomen worden.

Vanuit het systemisch werken is ook het betrekken van de school en het sociale netwerk belangrijk (Spruijt & Kormos, 2010; Van Lawick, 2014). Ouders en kinderen worden hiertoe uitgenodigd.

4. Communicatie.

De theorie van Geweldloze communicatie (Rosenberg, 2010) is gebaseerd op taal- en communicatievaardigheden die mensen in staat stellen menselijk te blijven, zelfs onder moeilijke omstandigheden. Er worden handvatten geboden om te luisteren naar wat de ander zegt en na te vragen als iets niet begrepen wordt. Bijvoorbeeld om niet te snel invullen wat een ander 'wel zal bedoelen,' maar juist vragen wat hij bedoelt en de antwoorden van de ander accepteren. Hierdoor lopen meningsverschillen niet zo snel uit op conflicten. De kern van deze methode is dat men de intentie heeft (de behoeften van) anderen niet te schaden.

5. Rouwverwerking.

Eén van de taken die een kind uit te voeren heeft na de scheiding van zijn ouders, is het doormaken van een rouwproces (Wallerstein & Blakeslee, 1989). Worden (1996) spreekt in dit kader van rouwtaken die men uit te voeren heeft na verlies.

Werkzame elementen

De methodiek is opgebouwd uit elementen van de cognitieve gedragstherapie en de psychotherapeutische benadering in de context van het systeem.

Specifiek werkzame factoren

- Groepswerk (2, 3, 5, 6).
- Gebruik van de metafoor van de brug, door ouders en kind (2, 5, 6).
- *Psycho-educatie* (2, 3, 5).
- *Het GGGG-model* (2, 3, 5).
- *Experimenteren en exposure: rollenspellen* (2, 3, 5).
- *Huiswerkopdrachten* (2, 3, 5).
- *Beweging en spel(vormen)* (2, 3, 5).
- *Gesprekken* (2, 3, 5).
- *Motiverende gespreksvoering* (2, 3, 5).
- *Het betrekken van het netwerk* (2, 3).
- *Oplossingsgericht werken* (2, 3, 5, 6).
- *Geweldloos communiceren*(2, 3).

Betekenis scores:

2 = *veronderstelling in de aanpak*

3 = *onderbouwing*

5 = *praktijkervaringen*

6 = *effectenonderzoek*

3. Uitvoering

Materialen

Methodiek

Voor de uitvoering van deze interventie is een volledig uitgewerkte methodiekhandleiding van !JES het brugproject beschikbaar. Deze handleiding bestaat uit:

1. De theoretische onderbouwing van de methodiek.
2. Handleiding van de training voor kinderen.
3. Handleiding van de training voor ouders.
4. Werkboek voor de kinderen.
5. Hand-out voor de ouders.
6. Evaluatieformulieren per bijeenkomst, te gebruiken voor elk individueel kind.
7. Evaluatieformulieren voor de ouders.

Informatie en werving

Website

Voor de werving kan gebruik gemaakt worden van de website !JES het brugproject:

www.jijenscheiden.nl. Er wordt een beschrijving gegeven van het programma. Daarnaast is op de site een overzichtskaart van Nederland te vinden, waarop staat waar de interventie wordt aangeboden, door welke gecertificeerde trainer. Voor gemeenten en netwerkpartners is er een speciale pagina met informatie over !JES het brugproject en over het overige aanbod van groepsprogramma's op het gebied van scheiden.

Digitale informatie

Gecertificeerde professionals beschikken over digitaal voorlichtingsmateriaal van !JES het brugproject. Dit materiaal kan gebruikt worden voor informatie aan zowel ouders alsook aan professionals.

Daarnaast hebben zij PowerPoints ter beschikking voor informatie aan ouders over de normale ontwikkelingstaken voor kinderen en de extra ontwikkelingstaken na scheiding. Ook is er digitale informatie beschikbaar over het werkmodel Ouderschapsreorganisatie en de extra taken voor ouders.

Promotiemateriaal

Ter promotie zijn er banners, flyers, posters en stickers van !JES het brugproject beschikbaar. De informatie op dit materiaal kan aangepast worden aan de uit te voeren organisatie

Locatie en type organisatie

De interventie !JES het brugproject kan binnen diverse organisaties uitgevoerd worden, te weten:

1. Basis- en Specialistische GGZ.
2. Algemeen maatschappelijk werk (sociale wijkteams).
3. Schoolmaatschappelijk werk (sociale wijkteams).
4. Buurtwerk.
5. Vrije Vestigingen: mediators, psychologen, orthopedagogen, speltherapeuten.
6. Basisonderwijs

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De interventie wordt uitgevoerd door gecertificeerde trainers. Naast een HBO- of WO-

diploma op het gebied van mediation, maatschappelijk werk, pedagogiek en/of psychologie hebben zij de train-de-trainer !JES het brugproject gevolgd.

Het programma van de train-de-trainer !JES het brugproject bestaat uit twee dagdelen training en één dagdeel intervisie.

Tijdens de trainingdag wordt kennis gemaakt met het programma en het materiaal. Ook wordt er aandacht besteed aan competenties op het gebied van het uitvoeren van groepswork met kinderen en met ouders. Er worden specifieke vaardigheden geoefend. Trainers ontwikkelen een attitude in het omgaan met gescheiden ouders en hun kinderen. In de tijd tussen de trainingdag en de intervisie, voeren de trainers de interventie uit in de eigen organisatie.

Het dagdeel intervisie geeft de mogelijkheid ervaringen uit te wisselen en het thema scheiding verder te verdiepen.

Kwaliteitsbewaking

De kwaliteit van de interventie wordt op de volgende manier bewaakt:

1. Door middel van certificering van de trainers. Het opleidingsniveau wordt bewaakt en de vaardigheden zijn beoordeeld tijdens de train-de-trainer.
2. De namen van gecertificeerde trainers worden vermeld op de website van !JES jij en scheiden.
3. Jaarlijks worden netwerkbijeenkomsten georganiseerd, waardoor er contact is tussen de ontwikkelaars van !JES het brugproject en de trainers.
4. Vanaf 2016 wordt op de website van !JES uitsluitend naar uitvoeringslocaties verwezen wanneer de training daar wordt uitgevoerd door twee gecertificeerde trainers.
5. In 2016 wordt een plan voor her-certificering ontwikkeld.

Randvoorwaarden

Tijdens de train-de-trainer wordt aandacht besteed aan de organisatorische en contextuele randvoorwaarden.

Indicatie

Voor een goede uitvoering van het programma is het belangrijk dat de indicatiestelling zorgvuldig gedaan wordt. De aanmelding en intake moeten goed geregeld worden binnen de organisatie. Dit vraagt bij deze doelgroep bijzondere aandacht. Te denken valt aan het direct betrekken van beide ouders en het zorgdragen voor toestemming van beide ouders. Beide ouders dienen benaderd te worden voor de training, ook al wordt (bij uitzondering) besloten dat maar één ouder deel zal nemen. De trainers krijgen hierover uitgebreide informatie tijdens de trainersdag en het is belangrijk dat zij toestemming van hun organisatie krijgen de aanmelding en intake te regelen volgens de aanwijzingen zoals besproken tijdens de training en in de handleiding is beschreven.

Voorbereiding

Trainers hebben tijd nodig voor de organisatie (voorbereiding en de evaluatie) van de training. Globaal wordt voor het hele traject 40 – 47 uur per trainer berekend. De training dient door twee gecertificeerde trainers gegeven te worden. Zij hebben kennis nodig van de mogelijkheden van voor- en nazorg (sociale kaart), of de interventie moet ingebed zijn in een keten van zorg.

Materiaal

Het materiaal voor kinderen en ouders dient goed verzorgd te zijn. De werkboeken voor kinderen dienen op stevig papier te worden gekopieerd en in een stevige ringband aangeboden worden. De hand-out voor ouders wordt gekopieerd op stevig papier en kan in een snelhechter meegegeven worden. Het (spel)materiaal voor de kinderen verdient specifieke aandacht en vraagt zorg tijdens de voorbereiding.

(Trainings)ruimte

De ruimte voor de intake dient kindvriendelijk te zijn. Er is een geschikte wachtruimte nodig voor kinderen, waar zij even iets leuks kunnen doen. Dit geldt ook voor de ruimte waar het evaluatiegesprek wordt gehouden.

De trainingsruimte dient geschikt te zijn voor het werken met groepen. Voor het werken met de groep kinderen is het belangrijk dat er voldoende bewegingsvrijheid is. Dit kan in de groepsruimte zijn, of daarbuiten.

Afronding

De afronding van !JES het brugproject dient zorgvuldig te gebeuren. Samen met trainers en ouders en/of kind wordt gekeken of deelname aan de interventie voldoende was of dat er meer hulp gewenst of nodig is.

Implementatie

Sinds 2011 verloopt de implementatie van !JES het brugproject via de train-de-trainer, georganiseerd door !JES jij en scheiden, Tineke van den Berg.

Met behulp van de trainers verspreidt het programma zich in Nederland. Hierbij wordt ondersteuning geboden door de ontwikkelaar. Tijdens de train-de-trainer worden handvatten gegeven om de training te implementeren in de eigen organisatie.

Daarna vindt ondersteuning plaats door middel van jaarlijkse netwerkbijeenkomsten (Brugmeetings). Het mogelijk extra supervisie aan te vragen.

Er wordt gebruik gemaakt van sociale media. Twitter: @jijenscheiden; Facebook: !JES jij en scheiden, en een LinkedIn-groep: !JES het brugproject.

De ontwikkelaar neemt deel aan een landelijk overleg Wegwijzer Kind en Scheiding, waarin de ontwikkelaars van de overige programma's samenwerken ter verspreiding van de interventie.

Kosten

In de meeste situaties is deelname aan de training kosteloos. In die situatie regelt de aanbieder vergoeding van uit de gemeente of zorgen zij voor andere vergoedingsmogelijkheden. Van ouders wordt soms een kleine bijdrage gevraagd.

Indien er geen vergoeding vanuit gemeente geregeld kan worden, komt het voor dat van ouders gevraagd wordt zelf de kosten te betalen. De kosten per deelnemer, ouders en kind, aan !JES het brugproject zullen liggen tussen de € 200,00 en € 400,00.

Op basis van onderstaande berekening voor de tijdsinvestering van de trainer kan een kostenberekening gemaakt worden. De kosten voor overhead zijn hierin niet mee genomen.

Totale tijdsinvestering voor *één trainer*, per traject (intake, groep kinderen, groep ouders, afsluiting en terugkommiddag) : 40 – 47 uur.

Uitgangspunten van deze berekening

1. Twee trainers die de training geven.
2. Werken met een groep van 6 à 8 kinderen.

Vorbereiding

- Aanmelding en verwerking hiervan: 1 uur.
- Intake met ouders en kind (1 uur per gesprek); eerst een deel met ouders, daarna met kind en ouders: 8 uur (inclusief pauzes en verwerken van de gegevens).

IJES voor kinderen: 8 bijeenkomsten van 1,5 uur

- Vorbereiden van elke bijeenkomst: 0,5 uur;
- Uitvoeren van de bijeenkomst: 1,5 uur;
- Nabespreken en invullen evaluatieformulieren van 7 kinderen: 0,5 uur.

IJES voor de ouders: 3 bijeenkomsten van 2 uur

- Vorbereiden van elke bijeenkomst: 0,5 uur;
- Uitvoeren bijeenkomst: 2 uur;
- Nabespreken: 0,5 uur.

Afrondend gesprek met ouders en kind

- Evaluatiegegevens verwerken voor afrondend gesprek: 1,5 uur;
- Nabespreking met ouders en kind (1 uur per kind met ouders): 6 uur (inclusief pauzes en verwerken van de gegevens).

4. Onderzoek

Onderzoek naar praktijkervaring

In 2010 heeft een expertmeeting plaatsgevonden, onder leiding van het NJi. Trainers van !JES het brugproject hebben input gegeven die heeft geleid tot aanpassingen in het programma. Dit heeft geresulteerd in de huidige opzet en het materiaal dat sinds 2012 wordt gebruikt.

In september 2014 is een Brugmeeting gehouden, waarbij 15 trainers aanwezig waren. Hun praktijkervaringen zijn toen met elkaar besproken.

In april 2015 heeft de tweede Brugmeeting plaatsgevonden. Ook nu werden praktijkervaringen uitgewisseld en met elkaar besproken.

De ervaringen uit de praktijk wijzen uit dat kinderen enthousiast zijn om te werken met het materiaal. Zij leren beter onder woorden te brengen wat zij willen en komen meer voor zichzelf op.

Het gebruik van de metafoor van de brug is speels en werkt goed bij zowel kinderen als ouders.

Het werken in de groep wordt als ondersteunend ervaren, zowel door ouders als door kinderen. Het valt op dat ouders aanvankelijk moeite hebben om in een groep te werken. Er wordt vooraf aangegeven niet met de ex-partner in een groep te willen of zelf geen behoefte te hebben aan deelname in een groep. De ervaring wijst echter ook uit dat wanneer de groep eenmaal gestart is, ouders vaak juist meer bijeenkomsten willen voor zichzelf. Zij waarderen de informatie die zij krijgen. Vooral de informatie over de ontwikkelingstaken en daarbij de extra taken van kinderen na scheiding, maakt indruk op ouders.

Onderzoek naar de effectiviteit

Onderzoek in Nederland

Er is een onderzoek verricht naar de effecten van !JES het brugproject.

A. Graaf, I. de, & Bruijn, D. de (2014). *Evaluatierapport Project ontwikkeling & evaluatie !JES het brugproject*. Utrecht: Trimbosinstituut.

B. Evaluatie: veranderingsonderzoek en procesevaluatie.

C. Dit project heeft (eerst) een vernieuwde (de huidige) handleiding van de interventie !JES het brugproject opgeleverd. Er zijn veranderingen doorgevoerd op basis van de expertmeeting en nieuwe kennis op het gebied van scheiding. Vervolgens werd deze vernieuwde handleiding gebruikt voor de uitvoering van het onderzoek. De werving van zowel professionals om de training uit te voeren, als van kinderen en hun ouders om deel te nemen aan de training, verliep zeer moeizaam. De veranderingen in de jeugdzorg zijn hier volgens de professionals voor een groot deel debet aan, alsook het beperkte bewustzijn van ouders (en omgeving) om kinderen te ondersteunen bij echtscheiding. Het veranderingsonderzoek is deels geslaagd. Vanwege de lage respons van slechts 17 kinderen en 23 ouders die zowel deelnamen aan de voor- als aan de nameting, dienen de resultaten zeer voorzichtig geïnterpreteerd te worden. De (significante) resultaten gelden alleen voor deze groep en kunnen niet gegeneraliseerd worden, en geven niet meer dan een eerste indruk. Deze resultaten laten afname van gedragsproblemen van de kinderen

zien, verbetering van de opvoedingsvaardigheden van de ouders en afname van psychische klachten van de ouders. Verder geven de kinderen een toename van de hechtingsproblematiek met de vader aan en zeggen ze na afloop gelukkiger te zijn.

Aanbevolen wordt om de inzichten uit deze studie in een verbeterde versie op te nemen.

Onderzoek naar vergelijkbare interventies

Er zijn twee onderzoeken beschikbaar van een vergelijkbare interventie in Nederland, te weten KIES.

Eerste onderzoek:

A. Spruijt, E. 2005. *Effecten van het volgen van het KIES-programma. Kinderen in Echtscheiding Situatie*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

B. Centrale vraagstelling van het onderzoek was: Wat zijn voor kinderen van gescheiden ouders de effecten van het volgen van KIES?

C. Samenvatting directe aanwijzingen effectiviteit.

KIES-kinderen voelen zich na afloop van de interventie beter dan wachtlijstkinderen. Zij hebben minder last van depressieve gevoelens. Het aantal ouderlijke conflicten wordt in de beleving van kinderen minder. De kinderen begrijpen de scheiding beter en weten beter wat ze moeten doen als er problemen zijn. De band tussen ouder en kind is iets beter na het volgen van KIES. Er geen effect op het zelfbeeld van kinderen.

Tweede onderzoek:

A. Valk, I. van der (2013). *Effectonderzoek naar het preventieve interventieprogramma Kinderen In Echtscheiding Situatie (KIES)*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

B. Effectonderzoek.

C. Uit dit effectonderzoek kwam naar voren dat deelname aan KIES bij kinderen van 8 tot 12 jaar leidt tot een afname van probleemgedrag en een afname aan gevoelens van schuld en verantwoordelijkheid van het kind, vergeleken met een controlegroep van kinderen die niet deelnamen aan KIES. Verder rapporteren jongens na afloop een betere relatie met de moeder, en zien we een grotere daling in probleemgedrag bij jongere kinderen en kinderen met meer problemen op de voormeting, na het volgen van KIES. Kinderen, maar ook ouders en leerkrachten, waren na afloop zeer tevreden over KIES. Opvallende uitkomst van het onderzoek is verder dat alle kinderen door deelname aan het onderzoek verbetering lieten zien op alle uitkomstmaten in het onderzoek. Ook de kinderen in de controlegroep gingen dus vooruit, wat verklaard kan worden uit het feit dat ook zij aandacht en erkenning ervaren hebben, door deelname aan het onderzoek en het invullen van vragenlijsten.

5. Aangehaalde literatuur

1. Amato, P.R. (2006). *Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being*. Journal of Marriage and Family. Volume 68, Issue 1: 222-235.
2. Amato, P.R. (2001). *Children of divorce in the 1990's: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis*. Journal of Family Psychology, 15(3): 355-70.
3. Amato, P.R., & Gilbreth, J.G. (1999). *Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta-Analysis*. Journal of Marriage and Family 1999, No. 3:557-573
4. Amato, P.R. & Keith, B.(1991). *Parental divorce and the well-being of children: A meta-Analysis*. Psychological Bulletin, 110: 26-46.
5. Anthonijsz, I, Spruijt, E, Zwikker, N. (2015). *Richtlijn scheiding en problemen van jeugdigen*. Tweede herziene druk. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
6. Bartelink, C. (2010). *Motiverende gespreksvoering*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
7. Berg, T.G. van den (2010). *Gevolgen van echtscheiding bij kinderen. Een pleidooi voor ondersteuning aan kinderen en ouders*. Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 49: 254-261.
8. Berg, T.G. van den, & Wilbrink, G. (2005). *!JES het Zwolsche Brugproject. Jij En Scheiding. Cursus voor kinderen en ouders; overbruggen naar een veranderend gezin*. Utrecht: Uitgeverij Agiel.
9. Boszormenyi-Nagy, I. (1973). *Invisible Loyalties*. New York: Hoeber & Harper.
10. Buehler, C., & Gerard, J.M. (2002). *Marital Conflict, Ineffective Parenting, and Children's and Adolescents' Maladjustment*. Journal of Marriage and Family, 64(1): 78-92.
11. Buysse, A., Put, J. , Rober, J., Schoors, K., Taleman, P. & Verschelden, G. (2011). *Is er een goede manier om te scheiden? Interdisciplinair onderzoek naar optimalisatie van scheidingstrajecten*. Universiteit van Gent en Katholieke Universiteit Leuven: IPOS.
12. Centraal Bureau voor Statistiek, internet www.cbs.nl. Informatie scheiding 2014.
13. Cottyn, L. (2009). *Conflicten tussen ouders na scheiding*. Systeemtheoretisch Bulletin, XXVII:2.
14. Cijpers, P. (2002). *Voorlichting en psych0-educatie in psychotherapie. Handboek Integratieve Psychotherapie*. Utrecht: Uitgeverij De Tijdstroom.
15. Davies, P.T., Winter, M.A. & Cicchetti, D. (2006). *The Implications of Emotional Security Theory for Understanding and Treating Childhood Psychopathology*. Development and Psychopathology, 18: 7007-735.
16. Delfos, M.F. (2002). *Ontwikkeling in vogelvlucht; ontwikkeling van kinderen en adolescenten (2^e druk)*. Zeist: Swets & Zeitlinger B.V.
17. Douglas, E.M. (2006). *Mending Broken Families: Social Policies for Divorced Families: How Effective Are They?* Maryland: Rowman and Littlefield Publishers.
18. Eerenbeemt, E-M. van den & Heusden, A. van (2003). *Balans in beweging*. Haarlem: Uitgeverij De Toorts.
19. Graaf, I. de, & Bruin, D. (2011). *Evaluatierapport Project ontwikkeling & evaluatie !JES het brugproject*. Utrecht: Trimbos-Instituut.
20. Klein Velderman, M. en Pannebakker, F.D. (2008). *Dappere Dino's*. Delft: TNO.
21. Kort, M. en Snels, N. (2004) *KIES, Kind In Echtscheiding Situatie*. Eigen beheer.
22. Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W., Bijl, B. & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren over Mishandeling*. Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie.
23. Lawick, J. van & Visser, M. (2014). *Kinderen uit de knel*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SWP.
24. Molen, H. van der, Perreijn, S. en Hout, M. van den (2007), *Klinische psychologie: theorieën en psychopathologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
25. Neuman, M.G. & Romanowski, P. (2003). *En de kinderen scheiden mee....; Het zandkastelen programma*. Amsterdam: SWP.
26. Pinedo, M. & Vollinga, P. (2013). *Aan alle gescheiden ouders. Leer kijken door de ogen van je kind*. Utrecht: A.W. Bruna Uitgevers B.V.

27. Prins, P.J.M. (1993). *Gedragstherapie bij kinderen en jeugdigen*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu van Loghum.
28. Pluim, A. van der & Grevelt, M. (2013). *School en echtscheiding, alledaagse begeleiding binnen een schoolbreed beleid*. Amsterdam: uitgeverij SWP.
29. Rosenberg, M.B. (2010). *Geweldloze Communicatie, ontwapenend en doeltreffend*. Rotterdam: Lemniscaat b.v.
30. Savernije, A., Lawick, M.J., Reijmers, E.T.M. (red.) (2008). *Handboek Systeemtherapie*. Utrecht: De Tijdstroom.
31. Spruijt, E., H. & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen; voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
32. Spruijt, E. & Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Tweede, geheel herziene druk. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
33. Spruijt, E., Bredewold, J., Breunese, A., Chênevert, C., Feringa, D., Hardenberg, A., Harterink, R., Hemminga, Y., Hindriks, E., Hoenderdos, L., Okkerse, F., Thomas, C., Wong, T., & Spruijt, S. (2005). *Effecten van het volgen van het KIES-programma. Kinderen in Echtscheiding Situatie*. Utrecht: Kinder- en Jeugdstudies.
34. Spruijt, E., Kormos, H., Bosgraaf, C. & Steenweg, A. (2002). *Het verdeelde kind*. Literatuuronderzoek Omgang na scheiding. Utrecht: Universiteit Utrecht.
35. Valk, I. van der, & Spruijt, E. (2013). *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen*. www.wodc.nl.
36. Teijber, E. (2001). *Kind van gescheiden ouders; kind van de rekening?* (herziene editie). Amsterdam: Ambo.
37. Valk, I.E. van der (2013). *KIES voor het kind. Effectonderzoek naar het preventieve interventieprogramma Kinderen In Echtscheiding Situatie*. Utrecht: Utrecht University.
38. Verhulst, J. (2013) *RET jezelf, verstandig omgaan met problemen*. Amsterdam: Pearson.
39. Vygotskij, L. (1978). *Mind in society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
40. Wallerstein, J., & Blakeslee, S. (2003). *What About the Kids? Raising Your Children Before, During and After Divorce*. New York: Hyperion.
41. Wallerstein, J. & Blakeslee, S. (1989). *Nieuwe Kansen. Mannen, vrouwen en kinderen 10 jaar na de echtscheiding*. Utrecht: Het Spectrum.
42. Worden, J.W. (1996). *Children and grief. When a parent dies*. New York/London: Guilford.
43. IJzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Noort-van der Linden, A.M.T. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., Klein-Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De Nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-2005)*. Leiden: Universiteit Leiden.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

